

การศึกษาแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้

ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

An Analytical Study of the Community Forest Management Action Plan of Ban Mae Mok Tai, Mae Mok Subdistrict, Thoen District, Lampang Province

วรญา จตุพัฒน์รังสี (Worraya Jatupatrangsee)¹

พัชรศฤงศ์ กนิษฐเสน (patcharasalid kanittasen)²

พัฒนา กายาไชย (Pattana Kayachai)³

¹อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University,

ผู้ประพันธ์บรรณกิจ

Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University,

Corresponding Author

²อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ผู้มีส่วนสำคัญทางปัญญา

Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University,

Essentially Intellectual

³อาจารย์ ดร., คณะเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

Lecturer Dr., Faculty Agricultural Technology, Lampang Rajabhat University

E-mail: j.worraya@gmail.com

Received: 3 April 2025

Revised: 25 June 2025

Accepted: 25 June 2025

บทคัดย่อ

แนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแผนปฏิบัติการ (Action Plan) จัดการป่าชุมชน และแนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน ของบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้วิธีการการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากกลุ่มตัวแทนคณะกรรมการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ จำนวน 5 คน และตัวแทนแกนนำที่เกี่ยวข้องกับการ

จัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ จำนวน 10 คน ใช้เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม (Group Interview) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการสรุปอุปนัย (Analytic Induction) ผลการศึกษา พบว่า หมู่บ้านแม่มอกใต้ มีแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนโดยมุ่งเน้นการฟื้นฟูทรัพยากรป่าชุมชน รวมถึงการสร้างความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชนของหมู่บ้าน ได้แก่ การทำแนวกันไฟ การทำฝายชะลอน้ำ การปลูกป่า เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านแม่มอกใต้ ได้รับการสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูป่าชุมชน อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของคนในพื้นที่ ในส่วนของแนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน พบว่า การวิเคราะห์แผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน เป็นแผนปฏิบัติการที่มีส่วนร่วมของชุมชน และตัวแทนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ ทั้งนี้ถือว่าการจัดทำแผนแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up) ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ การผลักดันโครงการตามแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านแม่มอก จึงต้องสร้างความพร้อมในศักยภาพการจัดการป่าของชุมชน ร่วมกันกับการเสนอแผนผลักดันกับหน่วยงานภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อการระดมทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: แผนปฏิบัติการ, การจัดการป่าชุมชน, จังหวัดลำปาง

Abstract

The study of the guidelines for implementing the community forest management action plan of Ban Mae Mok Tai, Mae Mok Subdistrict, Thoen District, Lampang Province, was a qualitative study. The objectives were to examine the community forest management action plan and identify the guidelines for implementing this plan in Ban Mae Mok Tai, Mae Mok Subdistrict, Thoen District, Lampang Province. The key informants were selected using purposive sampling, consisting of 5 representatives from the Community Forest Committee of Ban Mae Mok Tai and 10 representatives who are local leaders involved in the management of the Ban Mae Mok Tai community forest. Data collection instruments, namely group interviews and focus groups were used, and the data were analyzed using content analysis and analytic induction techniques. The findings revealed that the community forest management action plan of Ban Mae Mok Tai has focused on restoring community forest resources and enhancing the village's forest abundance, including constructing firebreaks, building water-retaining weirs, and planting trees. These efforts have been supported through various projects aimed at restoring the community forest, leading to positive outcomes in the sustainable use of the forest by the local population. Regarding the guidelines for implementing the community forest management action plan, it is a participatory plan involving the community and representatives responsible for the local forest management. This approach is a bottom-up strategy that

aligns with the needs of the community. Therefore, implementing community forest management action plan of Ban Mae Mok requires enhancing the community's capacity for forest management, alongside advocating for support from various network agencies to effectively mobilize resources.

Keywords: Action Plan, Community Forest Management, Lampang Province

บทนำ

การจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ถือว่าเป็นแนวทางที่สำคัญในการพัฒนาทั้งทุนมนุษย์ และทุนทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อย่างยั่งยืน เนื่องจากป่าชุมชนเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความสำคัญและมีความผูกพันร่วมกัน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกออกไม่ได้ในความเป็น “คนกับป่า” ดังนั้นการจัดการป่าชุมชนจึงต้องอาศัยความเชื่อมโยงทั้งจากปัจจัยภายใน คือการจัดการป่าชุมชนของจากคนในชุมชน และปัจจัยภายนอกซึ่งได้แก่ นโยบายของรัฐ ซึ่งต้องดำเนินการควบคู่กันไปเพื่อให้การจัดการป่าชุมชนสามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่วัชรพงศ์ บุหลันพลฤกษ์ (2543) ชี้ให้เห็นว่าการจัดการป่าชุมชนมักจะไม่ค่อยประสบผลสำเร็จในการดำเนินการเท่าที่ควรเพราะเป็นการดำเนินการในภาคประชาชนเพียงส่วนเดียว โดยไม่มีการประสานความร่วมมือจากภาครัฐบาลหรือเอกชนเท่าที่ควร

จังหวัดลำปางเป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรป่าไม้สูงเป็นอันดับ 3 ของกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน รองจากจังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอนเท่านั้น โดยมีพื้นที่ป่าไม้จำนวน 5,455,211 ไร่ (กรมป่าไม้, 2566) การปรับเปลี่ยนทุนทางทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนจึงเป็นหนึ่งในโอกาสสำคัญที่ควรเร่งดำเนินการ บริบทของตำบลแม่มอก อำเภอเถิน นับเป็นตำบลที่มีทุนธรรมชาติสูง ชุมชนเกือบทุกหมู่บ้าน มีพื้นที่ป่าชุมชนของตนเอง สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรในป่าชุมชนอย่างเข้มแข็ง และร่วมกันรักษากฎการใช้ทรัพยากรในผืนป่าอย่างเคร่งครัด เป็นผลให้ป่ามีพันธุ์พืชสมุนไพรท้องถิ่นที่หลากหลาย รวมถึงไม้ยืนต้นซึ่งเป็นพืชหลักของป่าก็มีความหลากหลายและอุดมสมบูรณ์ การดำเนินการโครงการนำร่องในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในปี พ.ศ. 2565 ดำเนินการในพื้นที่ตำบลแม่มอกเป็นต้นแบบในการจัดการป่าชุมชนเพื่อพัฒนาทรัพยากรและสร้างรายได้ให้กับชุมชนจากการใช้ทรัพยากรจากป่าไม้ (วิศว์ เศรษฐกร และคณะ, 2566) โครงการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการส่งเสริมระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสม การจัดองค์กร การแสวงหาผู้นำในการขับเคลื่อนการดูแลทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งที่ชุมชนยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่

ผลจากความสำเร็จของโครงการดังกล่าว ส่งผลให้ชุมชนบ้านแม่มอกได้ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียงเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการป่าชุมชน และเมื่อพิจารณาบริบทของพื้นที่ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง มีความเหมาะสมที่จะเป็นกรณีศึกษาในการวิจัย เนื่องจากชุมชนมีต้นทุนทาง

ธรรมชาติสูง สภาพพื้นที่มีป่าชุมชนล้อมรอบหมู่บ้านต่าง ๆ ความสัมพันธ์ของชุมชนต่อป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และมีรูปแบบการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน ทั้งนี้ในการวิจัยในครั้งนี้ให้ความสำคัญกับการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในระดับพื้นที่ ที่พิจารณาองเห็นช่องว่าง (Gap) ในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการจัดทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan) การจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม กระตุ้นกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมถึงการสร้างกิจกรรมร่วมกันในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง และการสร้างแนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง เพื่อให้แผนงานสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม เป็นการระดมทรัพยากรและเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อใช้ประโยชน์จากคาร์บอนเครดิต ในพื้นที่บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน มีวัตถุประสงค์ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาแผนปฏิบัติการ (Action Plan) จัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง 2) เพื่อเสนอแนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่องแนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง เป็นการใช้เทคนิคการบริหารเชิงกลยุทธ์มาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการป่าชุมชน มุ่งเน้นการสร้างแผนปฏิบัติการ (Action Plan) จัดการป่าชุมชน เป็นฐานข้อมูลในการขับเคลื่อนเพื่อให้พื้นที่เป้าหมายซึ่งได้แก่ ป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ได้นำไปใช้ประโยชน์ในการระดมทรัพยากร และการได้รับทุนสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ทั้งนี้การทบทวนวรรณกรรมดังกล่าวจึงให้ความสำคัญกับการบริหารเชิงกลยุทธ์ กล่าวคือ การให้บริการสาธารณะเพื่อพัฒนาพื้นที่ท้องถิ่น มีหลักการที่มีความหลากหลาย ในแนวคิด ทฤษฎี กระบวนการ ดำเนินการ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับพื้นที่ สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น และสามารถบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งทรัพยากรบุคคล และงบประมาณ ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งนี้จากหลักการบริหารตามแนวทางดังกล่าว นั้น ในการบริหารจัดการภาครัฐได้มีแนวคิด และทฤษฎี ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างประสิทธิภาพในการให้บริการสาธารณะแก่ท้องถิ่น การจัดการป่าชุมชนให้ยั่งยืนและประสบความสำเร็จนั้น ต้องคำนึงถึงความสมดุลระหว่างประโยชน์ที่ชุมชนได้รับกับการอนุรักษ์ป่า โดยมีการวางแผนที่ไม่แยกส่วนป่าออกจากชุมชน และกำหนดกิจกรรมภายใต้กฎระเบียบที่ชุมชนร่วมกันตั้งขึ้นโดยไม่ให้กระทบต่อประโยชน์ที่ชุมชน

เคยได้รับจากป่า (ประเมิน กาฬภักดี, 2564) ทุกขั้นตอนการดำเนินงานเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและสร้างความตระหนักรู้ถึงผลกระทบจากการทำลายป่า ขั้นตอนปฏิบัติ ได้แก่: (1) จัดตั้งคณะกรรมการบริหารป่าชุมชน, (2) กำหนดวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต, (3) วางกฎระเบียบและบทลงโทษที่ชัดเจนในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนร่วมกัน, และ (4) ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมเพาะกล้าไม้เพื่อปลูกทดแทนหรือเพิ่มความสมบูรณ์ของป่า กล่าวได้ว่าการดำเนินการที่สำคัญประการหนึ่ง ได้แก่ การจัดทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan) อย่างเป็นระบบและมีส่วนร่วม โดยเฉพาะให้ความสำคัญกับความต้องการของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้ประโยชน์จากป่า การพัฒนาและการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า (ทองศักดิ์ บัดสินธุ์, 2567) การให้ความสำคัญกับชุมชนเป็นศูนย์กลาง และวางแผนปฏิบัติการที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชน เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ การวางแผนและดำเนินการร่วมกันของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการสร้างกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จนสามารถนำไปสู่การผลักดันขับเคลื่อนการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ได้ ภายใต้แนวคิดทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีในชุมชน (ก้องเกียรติ เต็มตำนาน, 2565)

บ้านแม่มอกใต้ มีประชากรทั้งสิ้น 579 คน อาชีพหลักของคนในชุมชนคือการเกษตร ทำนา ทำไร่ มีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติดินน้ำป่า มีการรวมกลุ่มที่มีศักยภาพ หากยังขาดกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชัดเจน และการจัดองค์กรเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ พื้นที่ของบ้านแม่มอกใต้มีจำนวน 2,428 ไร่ เป็นพื้นที่ป่า 1,000 ไร่ (เทศบาลตำบลแม่มอก, 2566) ดังนั้นบ้านแม่มอกใต้จึงมีความพร้อมทั้งในด้านทรัพยากรและความร่วมมือของชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ซึ่งเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมสำคัญในกระบวนการวิจัยตลอดกระบวนการ เพื่อให้กลไก แผน และการดำเนินการของกระบวนการวิจัยเกิดขึ้นจากชุมชนเอง และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตามที่ชุมชนต้องการ พื้นที่วิจัย คือ หมู่ที่ 6 บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) สามารถอธิบายระเบียบวิธีวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1) เพื่อศึกษาแผนปฏิบัติการ (Action Plan) จัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ใช้วิธีการการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ จำนวน 5 คน และตัวแทนแกนนำที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง จำนวน 10 คน ใช้เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม (Group Interview/Focus Group) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการสรุปอุปนัย (Analytic Induction)

2) เพื่อเสนอแนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอดง จังหวัดลำปาง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ใช้วิธีการการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ จำนวน 5 คน และตัวแทนแกนนำที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอดง จังหวัดลำปาง จำนวน 10 คน ใช้เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการสรุปอุปนัย (Analytic Induction)

ผลการศึกษา

จากการดำเนินการวิจัยโดยร่วมกับชุมชนในการพัฒนาแผนปฏิบัติการป่าชุมชน ได้นำไปสู่แผนและการปฏิบัติการร่วมกันอย่างเป็นระบบเพื่ออนุรักษ์ป่าและทรัพยากรของป่าชุมชน โดยในบทความนี้จะนำเสนอประเด็นสำคัญสองประการ ประกอบไปด้วย 1) การศึกษาแผนปฏิบัติการ (Action Plan) จัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอดง จังหวัดลำปาง และ 2) แนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอดง จังหวัดลำปาง

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 แผนปฏิบัติการ (Action Plan) จัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอดง จังหวัดลำปาง

การจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอดง จังหวัดลำปาง แต่เดิมนั้นมีโครงสร้างการจัดการโดยมีคณะกรรมการป่าชุมชนที่เป็นตัวแทนของหมู่บ้าน และมีกฎกติกาในการใช้ป่าร่วมกัน ซึ่งกฎกติกาดังกล่าวอ้างอิงมาจากการใช้ระเบียบป่าชุมชนจากการประกาศของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่มีการดำเนินการสอดคล้องคล้ายคลึงกันในทุกหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลแม่มอก ทั้งนี้ได้มีการติดตั้งป้ายในพื้นที่ทางเข้าป่าชุมชนของหมู่บ้านอย่างชัดเจน ซึ่งประชาชนในหมู่บ้านได้รับทราบกฎกติกาดังกล่าว และยึดถือปฏิบัติอย่างพร้อมเพรียงกัน ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่ม กล่าวว่า

“แต่เดิมนั้นเรา (หมู่บ้านแม่มอกใต้) มีพื้นที่ป่าชุมชน มีตัวแทนเป็นกรรมการตามโครงสร้างคณะกรรมการป่าชุมชนหมู่บ้าน ส่วนการใช้ป่า เราได้รับสนับสนุนป้ายบอกกติกการใช้ป่า ซึ่งหมู่บ้านอื่น ๆ ของตำบลแม่มอกก็มีเหมือนกันกับเรา มีกติกาล้าย ๆ กัน”

ซึ่งเมื่อพิจารณาจากการวิจัยในครั้งนี้จะพบว่า โครงสร้างในช่วงปี พ.ศ. 2567 มีโครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมมากขึ้น และมีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงตัวแทนให้เกิดความเหมาะสม มีจำนวนคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ จำนวนทั้งสิ้น 7 คน จากข้อมูลดังกล่าวแสดงถึงการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้านที่มีส่วนร่วมมากขึ้นในการจัดการป่าชุมชน กฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ หมู่ที่ 6 กำหนดขึ้นโดยชุมชน เพื่อควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยมีหลักการสำคัญคือการให้สิทธิแก่ราษฎรในพื้นที่อย่างเท่าเทียม พร้อมควบคุมพฤติกรรมที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรป่าไม้ โดยมีสาระสำคัญคือ ราษฎรทุกคนในชุมชนมีสิทธิในการใช้

ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างเสมอภาค แต่ต้องอยู่ภายใต้ข้อห้ามสำคัญ ได้แก่ การบุกรุกและแผ้วถางพื้นที่ การจุดไฟเผาป่า การตัดไม้ยืนต้น ตลอดจนห้ามซื้อขายทรัพย์สินที่อยู่ในเขตป่าชุมชน เช่น ป้ายโครงการหรือหลักแนวเขต หากผู้ใดฝ่าฝืน โดยเฉพาะในกรณีตัดไม้ยืนต้น จะมีโทษปรับไม่ต่ำกว่า 5,000 บาท บทลงโทษของผู้ละเมิดกฎระเบียบ คือการปรับตั้งแต่ 1,000 - 15,000 บาท และอาจมีการยึดของกลางรวมถึงการดำเนินคดีตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ หากมีข้อสงสัยสามารถสอบถามได้ที่ผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่

กฎระเบียบดังกล่าวสะท้อนถึงความพยายามของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเองบนหลักการของการมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบร่วมกัน และการควบคุมตนเองในระดับท้องถิ่น ชุมชนดำเนินการมาเป็นช่วงระยะเวลาที่ยาวนาน และใช้แนวทางการใช้ป่าชุมชนที่เป็นกติกากลางร่วมกันในทุกหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนของตำบลแม่มอก รวมถึงกระบวนการสร้างการรับรู้ที่ได้ประกาศจากการประชุมในหมู่บ้านให้ทราบโดยทั่วกัน ในส่วนของการบริหารจัดการนั้น คณะกรรมการป่าชุมชนของหมู่บ้านแม่มอกได้ เป็นผู้กำกับดูแล และใช้กลไกประชาชนในพื้นที่เป็นผู้รับผิดชอบดูแลร่วมกัน ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่ม กล่าวว่

“พื้นที่บ้านแม่มอกได้เรามีป่าชุมชน กติกาที่ใช้เหมือน ๆ กันกับหมู่บ้านอื่น ๆ อาจจะมีบางบ้านเพิ่มเติมไปบ้างตามสภาพพื้นที่เขา แต่ทุกคนเขารับทราบผ่านการประชุม รับรู้ร่วมกันว่าต้องทำอย่างไรบ้าง การดูแลก็สอดส่องดูแลกันเอง ใครก็ใส่ตรงไหน มีอะไรก็แจ้งกันมา”

แนวทางสำคัญในการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกได้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน คือแนวทางการประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม โดยนักวิจัยร่วมกับร่วมกับวิทยากร และแกนนำจัดการป่าของบ้านแม่มอกได้ วิเคราะห์พื้นที่ร่วมกัน เพื่อพัฒนาเป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกได้ โดยชุมชนได้ให้ความสำคัญกับการรักษาความสมบูรณ์ การสร้างความเข้มแข็งให้กับป่าชุมชนของหมู่บ้าน ขั้นตอนต่อมาคือ การวิเคราะห์ปัญหา ที่ส่งผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของทรัพยากรจากนั้นทำการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ขั้นตอนต่อมาจึง เสนอแนวทางและกิจกรรมในการจัดการป่าชุมชน โดยคำนึงถึงทรัพยากรที่จำเป็น ภาวการณ์ที่เอื้ออำนวยที่จะให้การสนับสนุน ทั้งในแง่ทรัพยากรและความรู้ ขั้นตอนต่อมา คือการกำหนดเป็นแผนปฏิบัติการป่าชุมชนดัง ตารางที่ 1 และนำไปสู่การนำแผนไปปฏิบัติ โดยร่วมกันดำเนินกิจกรรมในการฟื้นฟู ป้องกัน และรักษาความสมบูรณ์ของป่าชุมชน

ตารางที่ 1 แผนการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้

จะทำ อะไรบ้าง	ทำที่ไหน	ตั้งใจจะทำ เมื่อไหร่	จะทำอย่างไร	จะหาใครมาช่วย (ภาคีหุ้น)	อื่นๆ
แนวกันไฟ	ป่าชุมชนคอยโดน ความยาว 2 กิโลเมตร ความกว้าง 2 กิโลเมตร	มีนาคม	- ประชุมเตรียม ความพร้อม - สำรวจเขตที่จะ ทำแนวกันไฟ - จัดหาอุปกรณ์ และการระดม ทรัพยากร	- มหาวิทยาลัยราชภัฏ ลำปาง - องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ - ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในชุมชน	
ฝายชะลอน้ำ	ห้วยสองแคว จำนวน 10 เมตร	ทุกเดือน	- ประชุมเตรียม ความพร้อม - สำรวจเขตที่จะ ทำฝายชะลอน้ำ - จัดหาอุปกรณ์ และการระดม ทรัพยากร	- มหาวิทยาลัยราชภัฏ ลำปาง - องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ - ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในชุมชน	
ปลูกป่า	ป่าม่อนโป่ง	พฤษภาคม - มิถุนายน	- ประชุมเตรียม ความพร้อม - สำรวจพื้นที่ที่ ต้องการปลูกป่า	- มหาวิทยาลัยราชภัฏ ลำปาง - องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นในพื้นที่	

จะทำ อะไรบ้าง	ทำที่ไหน	ตั้งใจจะทำ เมื่อไหร่	จะทำอย่างไร	จะหาใครมาช่วย (ภาคีหุ้น)	อื่นๆ
			- หาพันธุ์กล้าที่จะปลูกในพื้นที่ป่าชุมชน - ระดมประชาชนในหมู่บ้านเพื่อช่วยปลูกป่า	- ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน	

จากการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับชุมชนบ้านแม่มอกได้ พบว่า พื้นที่ป่าชุมชนมีความเสี่ยงในการเกิดปัญหาไฟป่าโดยเฉพาะในฤดูแล้งของทุกปี ซึ่งจะทำให้เกิดผลกระทบที่จะตามมามากมาย โดยเฉพาะความเสียหายที่เกิดขึ้นกับป่าชุมชน สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย เช่น เห็ด ผักต่าง ๆ สัตว์น้อยใหญ่ ชุมชนจึงเกิดแผนการจัดการป่าด้านการอนุรักษ์โดยการทำแนวกันไฟความยาว 2 กิโลเมตร กว้าง 2 กิโลเมตรให้ครอบคลุมพื้นที่ป่าดอยโตน เป็นการป้องกันไม่ให้ไฟลุกลามเข้าไปในพื้นที่ป่าโดยอาศัยเครือข่ายความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาและการควบคุมไฟป่า ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่ม กล่าวว่

“แนวกันไฟช่วยให้ป่ารักษาความชุ่มชื้นได้ เรามีแนวทางอยู่แล้ว อยากลงมือทำให้เห็นผลเป็นรูปธรรมให้ป่ามันสมบูรณ์มากขึ้น ของป่าก็มีมากขึ้นด้วย พวกเห็ด สัตว์ป่า ”

ชุมชนบ้านแม่มอกได้มีแผนปฏิบัติการป่าชุมชนที่จะด้านการอนุรักษ์พื้นที่ป่าโดยการจัดทำฝายหรือฝายต้นน้ำลำธารแบบท้องถิ่น ซึ่งเป็นการก่อสร้างด้วยวัสดุคือ ก่อถ่วงเกวียน ไม้ไผ่ ก้อนหินที่อยู่ในลำห้วย ซึ่งเป็นการดำเนินการที่ใช้งบประมาณที่พอประมาณและเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นสำคัญ การจัดทำฝายดังกล่าวเป็นความตั้งใจของชุมชนในการทำเพื่อช่วยในการกักเก็บน้ำไว้ใช้ประโยชน์และเป็นการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น โดยการก่อสร้างฝายนี้ครอบคลุมพื้นที่ป่าดอยโตน อีกแนวทางหนึ่งที่สามารถบูรณาการความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อร่วมกันฟื้นฟูทรัพยากรพื้นที่ป่า คือ การปลูกป่าโดยชุมชนประสานความร่วมมือกับกรมป่าไม้เพื่อขอกล้าไม้นามาปลูกในพื้นที่รอบป่าชุมชนบ้านแม่มอกได้

ทั้งนี้จากการดำเนินการทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการร่วมกันกับตัวแทนจัดการป่าชุมชนในพื้นที่บ้านแม่มอกใต้ โดยออกแบบเป็นโครงการเพื่อรองรับการระดมทรัพยากรและเสนอขอโครงการรวมถึงทุนสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยชุมชนได้เสนอการดำเนินการใน 3 กิจกรรม โดยแผนปฏิบัตินี้มีวัตถุประสงค์หลักสามประการ ประการแรกคือการจัดตั้งระบบการป้องกันไฟป่าผ่านการสร้างแนวกันไฟในพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งจะช่วยลดโอกาสการลุกลามของไฟป่าในฤดูแล้ง โดยอาศัยการประสานงานกับหน่วยงานที่มีภารกิจในการควบคุมและดับไฟ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานป่าไม้ และกลุ่มอาสาสมัครในชุมชน ประการที่สองคือการส่งเสริมความร่วมมือในชุมชนผ่านการจัดกิจกรรมสร้างฝายชะลอน้ำ โดยกิจกรรมดังกล่าวมีเป้าหมายในการรักษาความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่ป่า และเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำและดิน และประการสุดท้ายคือการฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชนผ่านการปลูกป่า โดยมุ่งเน้นให้มีการปลูกพืชพันธุ์ที่เหมาะสมกับระบบนิเวศเดิม เพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ และสนับสนุนการใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

กระบวนการดำเนินงานของแผนปฏิบัติการแบ่งออกเป็นสามกิจกรรมหลัก เริ่มจากกิจกรรมแรก คือ การทำแนวกันไฟ ซึ่งเริ่มต้นด้วยการจัดประชุมร่วมกับภาคีเครือข่ายในพื้นที่ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล ทีมวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง และประชาชนในพื้นที่ เพื่อแต่งตั้งคณะทำงานวางแผนกำหนดขอบเขตพื้นที่จัดทำแนวกันไฟ และสำรวจภูมิประเทศเพื่อกำหนดจุดยุทธศาสตร์ในการป้องกันไฟลุกลาม จากนั้นจึงดำเนินการขอรับอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น เครื่องตัดหญ้า คราด และถังดับเพลิงจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และดำเนินงานตามแผนอย่างเป็นระบบ

กิจกรรมที่สอง คือ การสร้างฝายชะลอน้ำ โดยใช้วิธีดำเนินการคล้ายคลึงกันกับกิจกรรมแรก เริ่มจากการประชุมคณะทำงานร่วมกันเพื่อกำหนดแนวทาง กำลังคน และวัสดุอุปกรณ์ จากนั้นจึงสำรวจพื้นที่ลำห้วยหรือทางน้ำในป่า เพื่อเลือกจุดที่เหมาะสมในการสร้างฝาย ทั้งนี้ ชุมชนยังได้ขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญด้านการสร้างฝาย เช่น กรมอุทยานแห่งชาติ หรือกรมป่าไม้ เข้ามาช่วยแนะนำเทคนิคการก่อสร้างฝายที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่

กิจกรรมที่สาม คือ การปลูกป่าในพื้นที่ชุมชน โดยมีการประชุมร่วมกับภาคีเครือข่ายเช่นเดียวกัน เพื่อกำหนดชนิดพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมและพื้นที่เป้าหมายในการปลูก จากนั้นขอรับการสนับสนุนกล้าไม้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์เพาะกล้าของกรมป่าไม้ หรือหน่วยงานท้องถิ่น ก่อนจะเริ่มดำเนินการปลูก โดยอาศัยแรงงานจากสมาชิกในชุมชน รวมถึงการกำหนดระบบการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง เช่น การรดน้ำ กำจัดวัชพืช และการเฝ้าระวังการรบกวนจากสัตว์หรือบุคคลภายนอก

การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการดังกล่าวก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมในหลายด้าน ประการแรก ชุมชนสามารถจัดทำแนวกันไฟได้สำเร็จและเกิดเป็นระบบการป้องกันไฟป่าที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งถือเป็นก้าวสำคัญของการสร้างระบบป้องกันความเสียหายจากไฟป่าในระยะยาว พร้อมทั้งเสริมสร้าง

ความรู้และทักษะในการป้องกันไฟฟ้าให้กับสมาชิกในชุมชน ประการที่สอง คือการเพิ่มพื้นที่ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพผ่านกิจกรรมปลูกป่า โดยการใช้พันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่เหมาะสมทำให้ป่าสามารถฟื้นตัวได้รวดเร็วขึ้น และสร้างระบบนิเวศที่สมดุล ส่วนประการสุดท้าย คือการสร้างฝายชะลอน้ำ ซึ่งส่งผลให้พื้นที่ป่ามีความชุ่มชื้นตลอดทั้งปี ทำให้พืชพรรณในป่าเติบโตได้ดีขึ้น และยังเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน เช่น การรวบรวมข้อมูลคาร์บอนเครดิต การเก็บของป่า สมุนไพร และพืชท้องถิ่นอื่น ๆ ซึ่งนำไปสู่การเสริมรายได้และการพึ่งพิงตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 แนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

จากการดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้อย่างมีส่วนร่วมร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสดงความคิดเห็นในประเด็นการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน โดยมีข้อค้นพบแนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการให้ประสบความสำเร็จได้สี่ประการดังนี้

ประการที่หนึ่ง การสร้างความร่วมมือเพื่อสะท้อนศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ กล่าวคือ การทบทวนโครงสร้างการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ การปรับเปลี่ยน ทบทวนบทบาท และจำนวนของคณะกรรมการป่าชุมชนของหมู่บ้านแม่มอกใต้ รวมถึงการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนร่วมกันของประชาชนในพื้นที่บ้านแม่มอกใต้ ส่งผลให้ชุมชนสร้างการมีส่วนร่วมร่วมกันในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง เป็นการกระตุ้น หนุนเสริมให้ชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดความสามัคคี และแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ร่วมกัน การมีกิจกรรมการพบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนส่งผลให้ระดับการมีส่วนร่วมในชุมชนสูงขึ้น และแสดงถึงศักยภาพในชุมชนให้เป็นที่ประจักษ์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทราบถึงความพร้อมของชุมชนนำไปสู่การได้รับสนับสนุนทุนต่าง ๆ มากขึ้น การเข้าถึงหรือความเชื่อมั่นของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็มีเพิ่มมากขึ้น สร้างโอกาสในการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง มากขึ้น ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่ม กล่าวว่า

“ถ้าเรามีความพร้อม จัดการป่าดี นาย (หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง) เขามาดูเห็นเขาก็จะสนับสนุนเรา เราก็จะได้รับการสนับสนุนโครงการมากขึ้น มีโอกาสมากขึ้น”

ประการที่สอง แผนปฏิบัติการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ที่สะท้อนการจัดทำแผนแบบ ล่างขึ้นบน (Bottom-up) กล่าวคือ จากผลการศึกษาในครั้งนี้พบว่า บ้านแม่มอกใต้ ได้มีการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในบ้านแม่มอกใต้ ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดทำแผนปรากฏเป็นโครงการที่ชุมชนมีความต้องการและส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ทั้งนี้การจัดทำแผนดังกล่าวในลักษณะล่างขึ้นบน (Bottom-up) จึงเปรียบเสมือนการส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนการจัดทำโครงการที่เป็นประโยชน์ และตรงกับความต้องการของชุมชน เพื่อเป็น

เสียงสะท้อนกับแหล่งทุน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถจัดสรรงบประมาณได้อย่างเหมาะสม และสามารถวิเคราะห์พื้นที่ได้อย่างรวดเร็ว ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่ม กล่าวว่า

“แผนที่ได้ที่เราทำร่วมกัน มันมีประโยชน์ตรงที่เราวิเคราะห์กันแล้วว่าเราต้องการอะไร มาจากการมีส่วนร่วมของทุกคน ทุกคนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เวลาที่มีโครงการเขาจะทราบความต้องการที่มาที่เราได้เลย ”

ประการที่สาม การเตรียมความพร้อมในการจัดทำแผนงานโครงการรองรับการสนับสนุนเพื่อการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ กล่าวคือ องค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญในการผลักดัน และขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง คือการสร้างความพร้อมในการเตรียมข้อมูลที่เกี่ยวข้องในการได้รับทุนสนับสนุนในโครงการที่ชุมชนต้องการดำเนินการ โดยมีข้อมูลการวิเคราะห์โครงการ รายละเอียดโครงการ พื้นที่ที่ดำเนินการ การประมาณการงบประมาณที่ต้องใช้ ซึ่งรายละเอียดที่ได้กล่าวมาข้างต้นถือว่าเป็นรายละเอียดที่มีความสำคัญที่แสดงถึงความพร้อมของพื้นที่ สร้างความน่าเชื่อถือ และมีกลไกในการทำงานที่เหมาะสม องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้จึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพิจารณาโครงการตามความต้องการของชุมชนได้ ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่ม กล่าวว่า

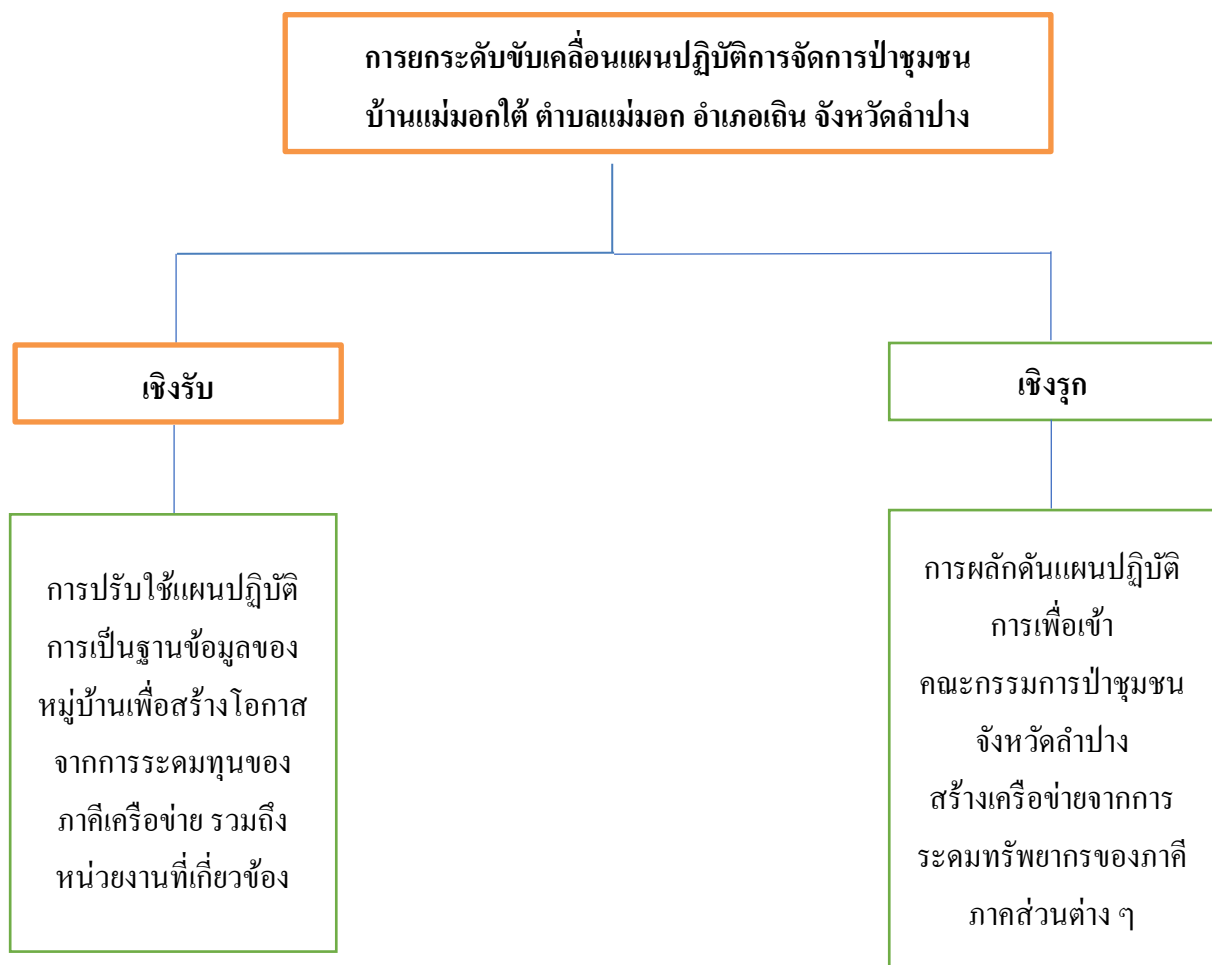
“ในแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ ถือว่าเป็นส่วนสำคัญ เพราะเราออกแบบโครงการที่พร้อมนำเสนอกับแหล่งทุน หน่วยงาน ใส่รายละเอียดได้ครบแล้ว ซึ่งก็จะมีผลต่อการตัดสินใจจัดสรรงบประมาณต่าง ๆ ”

ประการที่สี่ การสร้างภาคีเครือข่ายร่วมกันกับภาคส่วนต่าง ๆ กล่าวคือ พื้นที่ตำบลแม่มอกในหมู่บ้านต่าง ๆ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายในช่วงเวลาที่ผ่านมา พบว่า ได้มีโครงการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาในพื้นที่ มีโครงการส่งเสริมด้านต่าง ๆ รวมถึงการสนับสนุนส่งเสริมในด้านการจัดการป่าชุมชน ทั้งนี้จากการเข้ามาส่งเสริมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การผลักดันขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการขยายต่อขยายสร้างภาคีเครือข่ายร่วมกันกับภาคส่วนอื่น ๆ มากขึ้น เป็นการต่อยอดการสร้างกลไกสนับสนุนเพื่อให้มีช่องทางการส่งเสริมทรัพยากรในพื้นที่ให้เพิ่มมากขึ้น ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่ม กล่าวว่า

“ช่วงที่ผ่านมา บ้านเรา (บ้านแม่มอกใต้) มีโครงการเข้ามาส่งเสริมกันก็เยอะ เราก็รู้จักคนอื่นมากขึ้น ก็เป็นช่องทางหนึ่งที่ช่วยให้เรามีเครือข่ายมากขึ้น การส่งเสริมจากที่อื่นก็จะเข้ามามากขึ้น ถ้าเราสร้างเครือข่ายร่วมกันกับเขา”

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึง แนวทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ที่มีความครอบคลุมในบริบทต่าง ๆ ของพื้นที่ รวมถึงเป็นแนวทางการผลักดันแผนปฏิบัติการที่มาจากชุมชนที่ชุมชนร่วมคิดร่วมทำร่วมนำเสนอการดำเนินงาน

ร่วมกัน ทั้งนี้ในส่วนของการผลักดันขับเคลื่อนให้แผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกได้
ยกระดับการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม สามารถจัดการได้ในส่วนของการขับเคลื่อนเชิงรับ และการ
ขับเคลื่อนเชิงรุก ในการขับเคลื่อนเชิงรับ หมู่บ้านแม่มอกได้สามารถนำแผนปฏิบัติการเป็นฐานข้อมูลของ
หมู่บ้านเพื่อสร้างโอกาสจากการระดมทุนของภาคีเครือข่าย รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ เพื่อความพร้อม
ในการนำเสนอจากการระดมทุนจากแหล่งทุนต่าง ๆ และในส่วนของการขับเคลื่อนเชิงรุก คือการผลักดันแผนปฏิบัติการ
เพื่อเข้าคณะกรรมการป่าชุมชนจังหวัดลำปาง สร้างเครือข่ายจากการระดมทรัพยากรของภาคีภาคส่วนต่าง ๆ
ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การยกระดับขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน
จังหวัดลำปาง

สรุป

จากการศึกษาและร่วมกันกับชุมชน ในการดำเนินการการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง มีข้อค้นพบสำคัญ สามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง การจัดการป่าชุมชนของพื้นที่หมู่บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง มีการบริหารจัดการคณะกรรมการป่าชุมชนของหมู่บ้าน โดยมีการเพิ่มเติมจำนวนของคณะกรรมการป่าชุมชนจากเดิมที่มีจำนวน 5 คน เป็นจำนวน 7 คน ซึ่งส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้มีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการรายบุคคล เพื่อความเหมาะสม และเป็นการหมุนเวียนบุคคลที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อให้การทำงานร่วมกันมีความหลากหลาย และมีมิติมุมมองในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น

ประเด็นที่สอง ระเบียบในการใช้ป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และสร้างความเข้าใจมากขึ้นในบางรายละเอียด แต่มีความสอดคล้องการใช้ป่าชุมชนที่มีอยู่เดิม ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ซึ่งสาเหตุในประเด็นดังกล่าวเกิดจากการที่ตำบลแม่มอกนั้น ได้ใช้แนวทางการออกกฎระเบียบ แนวทางที่มีความสอดคล้องกันในแต่ละหมู่บ้าน ที่เปรียบเสมือนเป็นแนวทางการดำเนินการส่วนกลาง ที่ยึดถือปฏิบัติเป็นแบบแผนเดียวกัน จึงใช้แนวทางเดียวกันทั้งหมด

ประเด็นที่สาม แผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านแม่มอกใต้ ได้ดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน จะพบว่า แนวทางการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านแม่มอกใต้ แต่เดิมในการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ให้ความสำคัญกับการสำรวจทรัพยากรตามช่วงฤดูกาล การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การสำรวจแหล่งท่องเที่ยว และคาร์บอนเครดิต ทั้งนี้กระบวนการขับเคลื่อนแผนสามารถจำแนกออกเป็นสองลักษณะ คือ การขับเคลื่อนเชิงรับ และการขับเคลื่อนเชิงรุก โดยในเชิงรับ ชุมชนสามารถใช้แผนปฏิบัติการดังกล่าวเป็นฐานข้อมูลของหมู่บ้านในการนำเสนอขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เพื่อระดมทรัพยากร องค์ความรู้ และงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ขณะที่การขับเคลื่อนเชิงรุก คือ การใช้แผนปฏิบัติการเป็นเครื่องมือในการผลักดันเข้าสู่กระบวนการพิจารณาในระดับจังหวัด เช่น การนำเสนอเข้าสู่คณะกรรมการป่าชุมชนจังหวัดลำปาง เพื่อให้เกิดการรับรอง สนับสนุน และเชื่อมโยงกับเครือข่ายระดับกว้าง ส่งเสริมให้ชุมชนสามารถเข้าถึงโอกาสและทรัพยากรในระดับนโยบาย

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะการวิจัย

การจัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง พบว่า การจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ ในช่วงปี พ.ศ. 2567 ชุมชนมุ่งเน้นเรื่องการสร้างความสมบูรณ์ของป่าชุมชน ได้แก่ การทำแนวกันไฟ การทำฝายชะลอน้ำ การปลูกป่า จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็น

เห็นว่า ชุมชนได้ให้ความสำคัญกับการรักษาความสมบูรณ์ การสร้างความชุ่มชื้นให้กับป่าชุมชนของหมู่บ้าน ซึ่งแตกต่างจากการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนที่เคยดำเนินการเดิม ดังที่วิศว์ เศรษฐกร และคณะ (2566) ได้ดำเนินการในโครงการวิจัยย่อย การแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยป่าชุมชนในอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ภายใต้โครงการ การพัฒนาและขยายระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ พื้นที่จังหวัดลำปาง โดยศึกษาจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน พบว่า บ้านแม่มอกใต้ ให้ความสำคัญกับการสำรวจทรัพยากรตามช่วงฤดูกาล การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การสำรวจแหล่งท่องเที่ยว และคาร์บอนเครดิต ซึ่งเมื่อพิจารณาจากผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงในการบริหารจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ ที่เปลี่ยนแปลงจากการมุ่งเน้นการท่องเที่ยว เป็นการสร้างความสมบูรณ์ และการรักษาทรัพยากรของป่าชุมชนในหมู่บ้าน ทั้งนี้สามารถอภิปรายผลปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ดังนี้

โอกาสในการได้รับประโยชน์จากป่านำไปสู่เป้าหมายในการอนุรักษ์และฟื้นฟู: เนื่องจากโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนที่ชุมชนได้รับนั้น ส่วนมากเป็น โครงการมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน อาทิ การส่งเสริมการปลูกสมุนไพร การใช้สิ่งของที่มีในป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ เป็นต้น ส่งผลให้ชุมชนได้มีความตระหนักต่อการสร้างความอุดมสมบูรณ์ในป่าชุมชนเพื่อนำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน จากการศึกษาการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง พบว่า บ้านแม่มอกใต้ มุ่งเน้นการสร้างความสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชุมชน ซึ่งได้แก่ การทำแนวกันไฟ การทำฝายชะลอน้ำ การปลูกป่า ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการป่าชุมชนที่ปรากฏในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งนี้การจัดการป่าชุมชนในลักษณะดังกล่าว มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของสุวัธม์ ดวงแสนพุด (2564) ซึ่งศึกษาการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาป่าชุมชนภูโปบ บ้านวังน้ำมอก ตำบลพระพุทธบาท อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ในประเด็นการจัดทำแผนจัดการป่าชุมชนภูโปบ บ้านวังน้ำมอก ตำบลพระพุทธบาท อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ที่มีแผนการจัดการป่าชุมชน ด้านแผนงานด้านการเก็บกัก ได้แก่ กิจกรรมการสร้างฝายชะลอน้ำ รวมถึงแผนงานด้านการแก้ไข ได้แก่ การปลูกป่าทดแทน ซึ่งมีความสอดคล้องกับแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ที่มุ่งเน้นการสร้างความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์ของชุมชนที่มีความผูกพันกับป่าชุมชนอย่างใกล้ชิด

กลไกประชาคม เป็นเครื่องมือสำคัญการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน: ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมในโครงสร้างคณะกรรมการป่าชุมชนของหมู่บ้าน โดยปรับเปลี่ยนบางตำแหน่งให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และใช้กลไกการประชาคมในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน รวมถึงดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนร่วมกันจัดการป่าชุมชนมีสูง และต่อเนื่อง ซึ่งแตกต่างจากงานของศรีประไพ คุ่มศัตรา (2559) ที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ศึกษากรณีตำบลช่องสะเดา อำเภอเมืองกาญจนบุรี จังหวัด

กาญจนบุรี ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นคณะกรรมการป่าชุมชนโดยตรง จากผลการวิจัยในครั้งนี้สามารถอภิปรายผลได้ว่าการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่องส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนที่เพิ่มมากขึ้น

ภาคีเครือข่าย และจารีตท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการป่าชุมชน: จากการดำเนินการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนของบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง พบว่า แนวทางการขับเคลื่อนประการหนึ่ง ได้แก่ การสร้างภาคีเครือข่ายร่วมกันกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่มีผลต่อการผลักดันระดับทรัพยากรเพื่อการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของเดือนนภา ภูทอง (2562) เรื่องการจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะ และจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ พบว่า การประสบความสำเร็จด้านจัดการป่าชุมชนมีการบริหารจัดการอย่างมีแบบแผนและระบบ ประชาชนมีส่วนร่วมกันเพื่อพัฒนา การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ และมีการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐปฏิบัติตามเงื่อนไขนโยบายภาครัฐที่ส่งตรงลงพื้นที่ ซึ่งจากผลการศึกษาดังกล่าวแสดงถึงความสำคัญของการจัดการป่าชุมชนที่ให้ความสำคัญของการสร้างเครือข่ายร่วมกันเพื่อผลสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. การวิจัยในครั้งนี้ได้มุ่งเน้นการศึกษาวิจัยในประเด็นหลัก ได้แก่ การจัดการป่าชุมชนในระดับหมู่บ้าน ซึ่งถือว่าเป็นกลไกที่สำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในระดับหมู่บ้าน รวมถึงในระดับตำบล ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ทั้งนี้แนวทางการศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ สามารถนำการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนไปดำเนินการพื้นที่ต่าง ๆ ให้บรรลุผลได้

2. จากการศึกษาประเด็นการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมโดยชุมชนบ้านแม่มอกใต้ พบว่าการวิเคราะห์แผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชน เป็นแผนปฏิบัติการที่มีส่วนร่วมของชุมชน และตัวแทนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ ทั้งนี้ถือว่าการจัดทำแบบล่างขึ้นบน (Bottom-up) ซึ่งส่งผลให้การสนับสนุนทรัพยากรตามแผนงานดังกล่าวเป็นไปตามความต้องการของพื้นที่

3. จากการศึกษาเรื่องการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่บ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง พบว่า การฟื้นฟูทรัพยากรป่าชุมชนในพื้นที่เป็นสิ่งที่ชุมชนให้ความสำคัญ และสนใจในการสร้างแหล่งทรัพยากรป่าชุมชนของตนเองให้มีความสมบูรณ์ เนื่องจากการดำเนินการดังกล่าวส่งผลให้ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถเป็นแหล่งในการเก็บหาของป่า และไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะฉะนั้นแนวทางการจัดการป่าชุมชนประการหนึ่งที่สำคัญคือการฟื้นฟูทรัพยากรในพื้นที่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการวิจัย

แผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนบ้านแม่มอกใต้ ตำบลแม่มอก อำเภอดง จังหวัดลำปาง มีกระบวนการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วมของชุมชน แนวทางแบบล่างขึ้นบน (Bottom - up) ซึ่งส่งผลต่อผลผลิต ได้แก่ การได้แผนปฏิบัติการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านแม่มอกใต้ รวมถึงโครงสร้างการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน ทั้งนี้จากการใช้กระบวนการดังกล่าวได้เกิดผลลัพธ์ที่สำคัญคือการกระตุ้นสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในหมู่บ้านมากขึ้น เกิดกิจกรรมและการทบทวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในการจัดการป่าชุมชน การเพิ่มบทบาทหน้าที่ของคนในชุมชนมากขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมป่าไม้. (2566). รายงานโครงการจัดทำข้อมูลสภาพพื้นที่ป่าไม้ ปี พ.ศ. 2566. กรุงเทพฯ: สำนักจัดการที่ดิน (กรมป่าไม้).
- ก้องเกียรติ เต็มตำนาน. (2565). รูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เดือนนภา ภูทอง. (2562). การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะ และจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ. *Journal of Administrative and Management*, 6(2), 80-94.
- ทนงศักดิ์ ปัดสินธุ์. (2567). การศึกษาความสำคัญของปัจจัยในการจัดการป่าชุมชนตามความคิดเห็นของประชาชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนดอนยาง ตำบลหลักเมือง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์*, 47(1), 1-18.
- เทศบาลตำบลแม่มอก. (2566). แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566 - 2570) เทศบาลตำบลแม่มอก. ลำปาง: เทศบาลตำบลแม่มอก.
- ประเมิน กาฬภักดี. (2564). แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออก. *วารสารนิเทศศาสตร์และสังคมท้องถิ่น*, 5(1), 1-27.
- วัชรพงศ์ นุหลันทฤกษ์. (2543). การดำเนินการโครงการจัดตั้งป่าชุมชนของบ้านแม่หาร จังหวัดแม่ฮ่องสอน วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- วิศว์ เศรษฐกร, และคณะ. (2566). การแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยป่าชุมชนในอำเภอดง จังหวัดลำปาง. กรุงเทพฯ: หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท).
- ศรีประไพพร คุ่มศัตรา. (2559). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน: ศึกษากรณีตำบลช่องสะเดา อำเภอมืองกาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์*, 1(3), 59-68.

วรรณ จตุพัฒน์รังสี และคนอื่น ๆ

สุวัณณ ดวงแสนพุด. (2564). การจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาป่าชุมชนภูโปบ บ้านวังน้ำมอก ตำบลพระพุทธรบาท อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, 15(1), 93-107.